

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТА МОТИВАЦІЯ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

FEATURES OF THE DEVELOPMENT AND MOTIVATION OF ENTREPRENEURSHIP UNDER THE CONDITIONS OF THE MILITARY STATE

У статті досліджено теоретичні аспекти розвитку підприємницької діяльності загалом та в розрізі сьогодення – внаслідок впливу пандемії та воєнного стану. Охарактеризовано зміни класичних передумов розвитку та функцій підприємництва, а також виділено нові з врахуванням сучасних умов його функціонування. Конкретизовано основні принципи, на основі яких визначається роль підприємництва у ринковій економіці в цілому. Охарактеризовано основні мотиви здійснення підприємницької діяльності та показано їх суттєві зміни в умовах воєнного стану. Виділено нові мотиви підприємницької діяльності (психологічні, соціальні та гуманістичні). Визначено основні проблеми з якими стикаються власники малого, середнього та великого бізнесу. Обґрунтовано важливість та досліджено заходи державної підтримки щодо максимізації захисту підприємництва від впливу несприятливих ситуацій та ефективного розвитку в цілому. Проаналізовано кількісну структуру та масштаби підприємництва в Україні. Окреслено тенденції і перспективи функціонування підприємницької діяльності в Україні. Здійснено прогнозування розвитку підприємництва в найближчій перспективі.

Ключові слова: підприємництво, підприємницька діяльність, мотивація підприємництва, державна підтримка підприємництва, тенденції розвитку підприємництва, прогнозування.

The article examines the theoretical aspects of the development of entrepreneurial activity in general and in the context of today - as a result of the impact of the pandemic and martial law. Entrepreneurship is defined as an independent, proactive, systematic and risk-based activity, the purpose of which is to achieve economic and social results and make a profit. Changes in the classical prerequisites of entrepreneurial activity (economic, political, legal, psychological) and modern prerequisites of development in the conditions of the pandemic and martial law are determined. Its dependence in modern conditions on state support has been proven and its necessity has been substantiated. The change of functions of entrepreneurship (innovative, motivational, resource, social, organizational, personal and protective) in the conditions of martial law is shown. The main principles on the basis of which the role of entrepreneurship in the market economy as a whole is determined are specified. The main motives for entrepreneurial activity are characterized and their significant changes in the conditions of martial law are shown. New motives of entrepreneurial activity (psychological, social and humanistic) are highlighted. The main problems faced by the owners of small, medium and large enterprises have been determined. The importance of state support measures to maximize the protection of entrepreneurship from the impact of adverse situations and effective development as a whole is substantiated and researched. The dynamics of entrepreneurship development for 2018–2021 were analyzed by the number of business entities and the scope of their activities. It has been proven that the activity of individual entrepreneurs occupies the largest share in Ukraine, and therefore is the main business sector, but the quantitative structure does not have a stable trend. Taking into account modern conditions of operation, forecasting of the development of entrepreneurship in the near future was carried out. A drop in the level of business activity, a reduction in the volume of production, works and services, and an increase in the impact of inflation are expected, which, however, should not be evaluated unequivocally negatively.

Key words: entrepreneurship, entrepreneurial activity, entrepreneurship motivation, state support for entrepreneurship, trends in entrepreneurship development, forecasting.

УДК 338.245

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastruct70-10>

Бортнік С.М.

к.е.н., доцент,

доцент кафедри підприємництва

і маркетингу,

Волинський національний університет

імені Лесі Українки

Вознюк Ю.С.

бакалавр,

Волинський національний університет

імені Лесі Українки

Bortnik Svitlana

Lesya Ukrainka Volyn National University

Vozniuk Julia

Lesya Ukrainka Volyn National University

Постановка проблеми. Стан економіки країни значною мірою залежить від ефективного функціонування підприємницької діяльності. Збільшення ефективності та масштабів підприємницького сектору є одним із основних критеріїв розвитку економіки країни, що позитивно впливають на модернізацію національної економіки, покращення рівня життя населення, зниження рівня безробіття. Проте, нині на шляху до ефективного здійснення підприємницької діяльності виникає багато перешкод, які пов'язані як і з постійно діючими чинниками, зокрема, державним регулюванням бізнесу, складною економічною ситуацією в країні в цілому, нездоровою або недобросовісною конкуренцією тощо, так і форс мажорними, такими як затяжна війна, військовий стан, робота в умовах пандемії, вплив карантинних обмежень та пов'язаних з цим наслідків.

Сукупна дія зазначених чинників несприятливо позначається на мотивації усіх учасників до ведення підприємницької діяльності. Однак, загальновідомо, що мотивація у веденні підприємництва як самого підприємця так і найманих працівників, відіграє надважливу, ключову роль. В умовах пандемії та воєнного стану велика кількість підприємств були змушені припинити свою діяльність повністю або тимчасово, оскільки «вижити» в умовах напівзруйнованої критичної інфраструктури, порушених логістичних зв'язків та різкого зростання цін на сировину й енергоносії стає дедалі важче. Саме тому виникає необхідність вивчення нових можливостей та передумов розвитку підприємницької діяльності в умовах сьогодення з врахуванням вищезазначених обставин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню розвитку підприємництва приділені

праці багатьох вчених, серед яких: Варналій З. С. [3], Васильців Т. Г., [4], Жаліло Я. А. [10], Ляшенко В. І. [12], Сагайдак Ю. В. [15] та інші. Незважаючи на те, що кількість напрацювань науковців щодо дослідження особливостей розвитку підприємництва за різних умов функціонування економіки: в період депресії, у мовах пандемії тощо є достатньою, різка зміна політичної та соціально економічної ситуації внаслідок війни ставить перед підприємцями нові виклики. Тому, враховуючи труднощі, які виникають в процесі діяльності підприємств в умовах воєнного стану підходи до оцінювання діяльності підприємницького сектора мають бути іншими.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження особливостей та динаміки розвитку підприємництва в Україні в умовах пандемії та воєнного стану, а також визначення при цьому змін і зрушень у основних мотивах, що спонукають до здійснення підприємницької діяльності усіх учасників процесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Питання розвитку підприємництва є важливим та актуальним в Україні вже понад 30 років. Як відомо, поняття «підприємництво» вперше було застосоване англійським вченим, Річардом Кантільоном, який розглядав його як особливу функцію економіки, діяльність, притаманною рисою якої є ризик [2]. Вагомий внесок у дослідження питання розвитку підприємництва здійснив Адам Сміт. Він був першим, хто виступав проти втручання держави у підприємницьку діяльність та вважав, що наявність у підприємця особистої вигоди від здійснення підприємницької діяльності та наявність конкуренції, яка тримає в певних рамках, зробить будь-яке підприємство корисним і для суспільства. Проте, в сьогоденні умовах важко погодитись з твердженнями Р. Кантільона та А. Сміта, оскільки ризику ведення підприємництва значно зросли, а держава відіграє все більш важливу роль у забезпеченні життєдіяльності підприємств.

На нашу думку, наведені твердження класиків економічної науки відіграли важливу роль у подальшому розвитку теорії і практики підприємницької діяльності, однак зі зміною умов ведення підприємництва в умовах глобалізації, епоху телекомунікаційних та цифрових технологій, активного використання штучного інтелекту та формування соціально-орієнтованої, інклюзивної економіки вони потребують доповнення і розвитку.

В історії незалежної України розвиток підприємництва розпочався із масштабної приватизації та зняття багатьох законодавчих обмежень на ведення підприємницької діяльності. При цьому у суспільній думці досить довго панував негативний «портрет» підприємця як суб'єкта економічних відносин. Сьогодні ж суспільна думка докорінно змінилася і приватне підприємництво розглядається

як головна рушійна сила розвитку економіки. Підприємницька діяльність – це праця індивіда, яка спрямована на отримання економічної вигоди (прибутку), розширення знань та розвитку особистісних можливостей. Отже, її функції неухильно розширюються.

В економічній теорії зміст поняття «підприємництво» є ключовим. Його можна розглядати з різних точок зору, а саме: 1) як економічну категорію: це тип господарювання, за якого підприємець ефективно комбінує та використовує фактори виробництва, забезпечує інноваційність діяльності, самостійно приймає рішення та бере на себе повну відповідальність за їх виконання. До того ж передбачається вільний вибір напрямів діяльності, орієнтація на отримання прибутку та досягнення усіх поставлених цілей; 2) як економічну функцію: постійне вдосконалення державного механізму, забезпечення створення інноваційної сфери та оновлення економіки [13, с. 17]; 3) як стиль поведінки: творчість та ініціативність, швидке прийняття рішень, орієнтація на потреби споживачів, цілеспрямованість.

Отже, наведені точки зору ширше розкривають значення поняття «підприємництво» та підтверджують складність та різноманітність даної категорії, у зв'язку з чим досить часто термін «підприємництво» ототожнюють із поняттям «бізнес», проте це не зовсім так. Бізнес – це справа, яку вже опанував суб'єкт господарювання і яка зможе перейти в підприємництво за умови, що основною ціллю буде отримання прибутку. У статті 42 Господарського кодексу України визначено, що підприємництво – це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку [7]. До того ж слід підкреслити, що підприємець та бізнесмен мають різні рівні відповідальності. Наприклад, бізнесмен організовує свою справу так, щоб вона могла в майбутньому приносити прибуток, проте не вимагала б його безпосередньої участі. Підприємець – бере на себе відповідальність за прийняття рішень та контролює їх виконання для того, щоб результати діяльності постійно зростали.

Оскільки підприємництво є самостійною діяльністю, це передбачає відповідно повну економічну самостійність і свободу дій для суб'єктів господарювання. Це означає, що підприємець має право самостійно: обирати напрями та сферу діяльності; розпоряджатись отриманим прибутком, який залишився після сплати податків; обирати постачальників сировини та канали збуту готової продукції; встановлювати ціни на виготовлену продукцію чи надані послуги; визначати умови та розмір оплати праці найманим працівникам.

При цьому варто зауважити, що в сучасних ускладнених умовах господарювання принцип самостійності та свободи залишається і надалі головним чинником, що сприяє здійсненню й розвитку підприємницької діяльності. Однак, ця свобода об'єктивно обмежується негативними наслідками війни, а саме: руйнуванням критичної інфраструктури, порушенням господарських зв'язків, а також підвищеною інфляцією, зростанням цін на сировину та матеріали, інвестиційні ресурси, підвищенням логістичних витрат тощо.

Для пом'якшення означених негативних наслідків та забезпечення найнеобхідніших умов розвитку підприємництва в Україні швидко змінюється правове поле (спрощується трудове та податкове законодавство), що, як наслідок, призводить до того, що з одного боку стало більше свободи у започаткуванні та веденні підприємництва, а з іншого – значно росла відповідальність і рівень ризиків, адже підприємець повинен бути компетентним у своїй справі, мати економічне та інноваційне мислення, забезпечувати високу якість виготовленої продукції чи наданим послугам незалежно від обставин, бути ще більш відповідальним за працівників та забезпечити їм комфортне та безпечне місце і умови роботи, приймати на себе підвищений ризик і при цьому отримувати прибуток. Це спричиняє підвищений рівень морально-психологічного навантаження і змінює особистісну функцію підприємця та його мотивацію.

Розвиток підприємництва відбувається в певному соціально-економічному та історичному середовищі, тому для цього необхідні економічні, політичні, юридичні та психологічні передумови [11, с. 8], які в умовах військового стану також

суттєво відхиляються від нормальних і тим більше від сприятливих (табл. 1).

Отже, як бачимо, функціонування підприємництва в умовах пандемії та воєнного стану позначилося негативно на усіх загальноприйнятих передумовах його розвитку. Врахування такого впливу сьогодні при аналізуванні та прогнозуванні перспектив розвитку підприємництва є необхідністю, оскільки порівнювати показники до початку повномасштабного вторгнення російського агресора (від 24 лютого 2022 року) з показниками 2021 року є некоректним (що ми мали можливість спостерігати у 2014 році – показники економічного розвитку й динаміки ВВП країни суттєво скоротилися внаслідок тривалих бойових дій в зоні АТО на Донбасі) у зв'язку з суттєвою зміною умов функціонування і пріоритетів.

Зокрема, на наш погляд, пріоритетним завданням підприємництва в нинішніх умовах стає не стільки отримання чи максимізація прибутку, скільки виживання, тобто функціонування навіть за умов нульової рентабельності, оскільки, як відомо, відновлення роботи підприємства після повної зупинки функціонування коштує вдвічі-втричі дорожче, ніж неперервна, хоч і тимчасова, робота в «нуль». З іншого боку на рівні держави постає низка питань щодо забезпечення виживання соціально вразливих верств населення, їх економічної підтримки, що вимагає від урядових структур виконання низки завдань, пов'язаних з врегулюванням, з одного боку, соціально-економічної рівності між населенням, наданням робочих місць з метою уникнення зростання рівня бідності; з іншого боку – державі необхідно максимально підтримувати підприємства, щоб вони

Таблиця 1

Передумови розвитку підприємництва

Передумови розвитку підприємництва	Загальна характеристика	Характеристика в умовах сьогодення
Економічні	Різноманітність організаційно-правових форм власності, що відповідно забезпечує свободу здійснення підприємницької діяльності.	Після повномасштабного вторгнення бізнес України має набагато більшу загрозу, ніж впродовж двох років пандемії. Тому потрібно оптимізувати ставки відсотка по кредитах, зменшити податки та сприяти зростанню інвестицій.
Політичні	Сприятлива податкова, митна та ін. політика.	Ефективне здійснення підприємницької діяльності напряму залежить від забезпечення сприятливих умов з боку держави, оскільки економіка країни сьогодні є вкрай нестабільною. Тому необхідно розробити ефективну податкову, митну політику для забезпечення сприятливого розвитку підприємницького сектору.
Юридичні	Захист з боку держави: надання прав та економічної свободи, недопущення втручання держави у господарську діяльність суб'єктів господарювання.	Держава має важливу роль у розвитку підприємництва та повинна забезпечити наявність якісної нормативно-правової бази та розробити пакет соціальної допомоги для підприємств, які зазнали значних втрат.
Психологічні	Позитивне відношення суспільства до здійснення підприємницької діяльності.	Як власники підприємств так і громадяни України сьогодні мають спільну мету – перемогти, тому вони вмотивовані розвивати бізнес якомога краще.

могли забезпечити робочі місця, покращити умови роботи та знизити рівень безробіття. І покластися у вирішенні означених проблем, очевидно, держава може лише на підприємницький сектор.

Слід зазначити, що роль підприємництва для держави в цілому є значною не лише з економічної точки зору, а й з соціальної, оскільки воно здатне вирішити питання зайнятості населення. Крім того, у населення країни стрімко зріс рівень патріотизму, який спонукає людей займатись волонтерством, безкоштовною доставкою гуманітарної допомоги, налагоджувати логістику. При цьому, як ми всі переконалися в останні декілька місяців, підприємці як найбільш активна частина населення першими відреагували на потреби фронту і ЗСУ. В умовах пандемії та війни підприємці – це ті люди, які здатні у лічені дні переорієнтувати своє виробництво (пошиття швейними фабриками захисних масок, спецодягу, військової форми; доставка гуманітарної допомоги транспортними компаніями) і задовольнити потреби держави, військових та населення.

Значення та сутність підприємництва можна розкрити ширше за допомогою його основних функцій, які відображені на рис. 1.

Однак, зі зміною умов сьогодення зміст і пріоритетність, як і значимість наведених функцій також змінюються: якщо раніше головну роль у підприємстві відігравала новаторська та мотиваційна функції, то наразі – соціальна та організаційна.

Новаторська (творча) функція полягає в необхідності знаходити та реалізовувати принципово нові ідеї, а також впроваджувати наукові розробки. Мотиваційна функція полягає у формуванні дієвих способів мотивації для працівників, тобто у створенні умов, які будуть спонукати робітників працювати із задоволенням, самовіддачею та спрямовуватимуть свою роботу на досягнення цілей підприємства. Ресурсна функція передбачає ефективне використання усіх необхідних ресурсів (трудова, фінансові, інтелектуальні та ін.) для здійснення підприємницької діяльності. Соціальна функція передбачає необхідність виготовлення тих товарів, робіт чи послуг, які потребує суспільство. На наш погляд, ця функція змінила свою сутність, ставши більш

значимою сьогодні, оскільки підприємства, які працюють в умовах війни знатні забезпечити стабільність у суспільстві, знизити рівень паніки і депресії серед населення, забезпечуючи його товарами першої необхідності. З іншого боку підприємства надають робочі місця та тим самим регулюють рівень безробіття в країні, зменшуючи соціальну напругу в суспільстві. Організаційна функція полягає у розробці дієвих методів управління та організації виробництва. Крім того, підприємства нині зіткнулися з низкою логістичних проблем: складнощі із закупівлею сировини та матеріалів, ускладнення логістичних операцій (блокування, комендантські години), відмова від накопичення запасів тощо. Незважаючи на це, компанії продовжують працювати, шукають інші джерела закупівлі сировини (в тому числі за кордоном), оптимізують логістичні процеси.

Враховуючи умови сьогодення, вважаємо необхідним виділення ще однієї функції – захисної. Дана функція повинна реалізовуватися як боку держави щодо кожного підприємства, яке вже є на межі ліквідації, або потенційно може там опинитись, оскільки існують податкові ризики, так і з боку підприємств, які незважаючи на обставини, що склалися продовжують працювати, сплачувати податки та забезпечувати населення усім необхідним. Але за таких умов держава має знижувати податковий тягар та підтримувати життєздатність підприємств в цілому.

Окремі науковці виділяють також особистісну функцію підприємця, яка полягає у досягненні власником поставленої мети та цілей, саморозвитку, а також самореалізації. Погоджуючись із цим, підкреслимо, що мотивація до роботи в умовах війни суттєво змінилася, оскільки багато підприємців нині мають на меті в першу чергу не збагачення, а отримання задоволення від власної діяльності та здобуття незалежності, перемоги над складними обставинами, в тому числі реалізації власної та національної ідеї і допомоги армії. Підприємці сьогодні є достатньо активними, адже мріють створити власний бренд, який в майбутньому стане популярним та прибутковим.

Під мотивацією підприємництва розуміється спонукання людини до впровадження

Рис. 1. Функції підприємництва

Джерело: розроблено на основі [11]

підприємницької діяльності. Класичними мотивами підприємця є:

1. Економічні мотиви: прагнення отримувати прибуток, підвищити рівень життя та бути незалежним. Вони в свою чергу охоплюють майнові, трудові та фінансові мотиви.

2. Некономічні мотиви, які поділяються на:

а) психологічні мотиви: реалізація лідерських та владних якостей, усвідомлення власної значущості, ділова взаємодія з людьми, формування психологічної стійкості;

б) соціальні мотиви: самореалізація, прагнення до визнання суспільством, підвищення соціального статусу, комунікація з працівниками, партнерами, конкурентами, споживачами тощо;

Психологічні та соціальні мотиви за умов пандемії та повномасштабного вторгнення діють як злагоджений механізм, оскільки досвід показав, що чим більше країна-агресор намагається підірвати стійкість України тим вищою стає мотивація протидіяти цьому як з боку підприємців, так і з боку населення, яке перейнялось ідеєю свободи і незалежності та готове бути без світла та води, але не поступитись у свободі.

в) гуманістичні мотиви: прагнення до етичної та ідейної самореалізації, формування нового бачення;

г) фізичні мотиви.

Якщо раніше основними мотивами для підприємців були економічні, то сьогодні переважають неекономічні, оскільки головна мета сьогодні – бути якомога кориснішим для країни та забезпечити максимальне задоволення усіх її потреб. Отже, для забезпечення ефективного здійснення підприємницької діяльності необхідна належна мотивація як працівників, так і власників.

Від початку повномасштабного вторгнення в Україну, роль держави для підприємницької діяльності значно зросла. Урядом було запроваджено низку ініціатив, які спрямовані на підтримку підприємництва під час війни, наприклад:

1. Зменшення податкового тиску, спрощення та покращення податкових правил: не застосування відповідальності за невчасне подання звітних документів, надання благодійної допомоги фізичним особам, звільнення від фінансової та адміністративної відповідальності за відсутність можливості своєчасної сплати податків та зборів тощо.

2. Послаблення вимог щодо отримання та перевірок дозвільних документів: державою не вимагається отримання ліцензій (крім окремих випадків), якщо термін дії ліцензії закінчився, то така ліцензія все одно вважається діючою, і продовження її терміну необхідно здійснити протягом 30 днів після закінчення воєнного стану в країні.

3. Спрощенні умови ведення бізнесу для фізичних осіб-підприємців: ФОП (1 та 2 групи) мають право не сплачувати єдиний податок до моменту припинення воєнного стану, ФОП (3 група) та юридичні особи можуть перейти на особливий режим оподаткування – ставка єдиного податку 2%.

4. Переваги в кредитування та компенсації для бізнесу.

5. Релокація бізнесу: безоплатний переїзд підприємств, можливість підбору працівників у місцях дислокацій після переїзду, а також підбір відповідних площ для розміщення виробництва [16].

Отже, такі заходи є вкрай необхідними для підприємницького сектору, оскільки підтримувати український бізнес сьогодні є важливим завданням для забезпечення економічної спроможності України, що дає змогу протистояти викликам війни.

Аналіз динаміки розвитку підприємництва у 2020 році показав, що в Україні налічувалось 1973577 суб'єктів підприємницької діяльності. З них 512 – суб'єкти великого підприємництва; 17946 – суб'єкти середнього підприємництва та 1955119 – суб'єкти малого підприємництва. Кількість фізичних осіб-підприємців (ФОП) у 2020 році становить 1599755. Структуру підприємництва в Україні в 2020 році (у %) показано на рис. 2.

Таблиця 2

Кількість суб'єктів підприємницької діяльності

Суб'єкти господарювання		Роки			
		2018	2019	2020	2021
Підприємства, од.	Великі	446	518	512	610
	Середні	16057	17751	17602	17502
	Малі	339374	362328	355708	352722
	З них суб'єкти мікропідприємництва	292772	313380	307871	304650
ФОП, од.	Суб'єкти середнього підприємництва	419	378	344	309
	Суб'єкти малого підприємництва	1483297	1560650	1599411	1585105
	З них суб'єкти мікропідприємництва	1471965	1550633	1591031	1576208
Разом		1839593	1941625	1973577	1956248

Джерело: складено на основі [8]

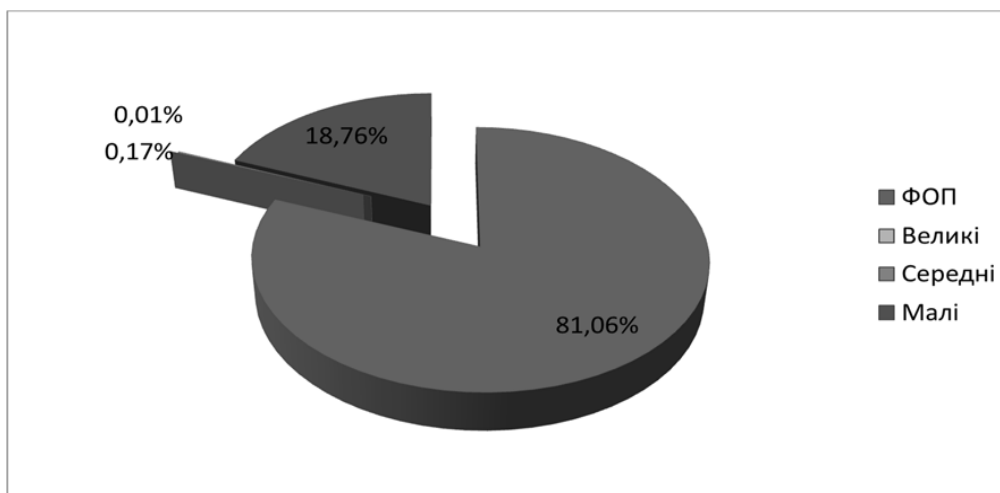

Рис. 2. Структура підприємництва в Україні в 2020 році

Джерело: розроблено на основі [8]

З отриманих результатів бачимо, що ФОП та мале підприємництво кількісно є основою у підприємницькому секторі України. За словами Президента України, Володимира Зеленського, – розвиток малого та середнього бізнесу є пріоритетом для держави, оскільки це основа економіки, яка створює 60% ВВП, надає 7 мільйонів робочих місць та майже 40% податкових надходжень [5]. У табл. 2 показано як змінювалась кількість суб'єктів підприємницької діяльності впродовж 2018–2021 років.

На основі отриманих даних можна зробити висновок, що з 2018 по 2020 роки відбувається зростання кількості учасників підприємницького сектору. Кількість суб'єктів господарювання зросла на 7,3%. Безумовно, такі показники свідчили про покращення рівня життя населення, зменшення безробіття та підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняної економіки [6]. Проте, уже в 2021 році відбулось зниження кількості суб'єктів підприємницької діяльності, що стало наслідком пандемії.

Основними проблемами, які перешкоджали розвитку підприємницької діяльності стали: відсутність працівників на робочих місцях у зв'язку із хворобою; введення карантину, який передбачав дистанційну роботу працівників; невчасні поставки сировини та необґрунтоване зростання цін на неї; зниження попиту на певну продукцію; як результат, зниження доходів підприємств чи наявність збитків.

Окрім цього, значна проблема підприємницького сектору України полягає в тому, що наша економіка була і є наразі, тісно пов'язана з економікою Росії, оскільки багато крупних підприємств мали спільний капітал з країною-агресором. Українські підприємці свідомо відмовились від співпраці з Росією, тому у 2022 році очікується зменшення

кількості суб'єктів господарювання. Вважаємо, що у найближчій перспективі передбачається падіння рівня ділової активності, скорочення обсягів виробництва продукції, робіт та послуг, посилення впливу інфляції тощо. Тому такі прогнози ще раз доводять важливість держави у ефективному функціонуванні бізнесу.

Але можливі збитки та зниження ділової активності підприємницького сектору України не слід розглядати однозначно як негативне явище, оскільки це був свідомий та вимушений крок, і у найближчий час підприємці зможуть відновити й закріпити свої позиції в Україні за допомогою підтримки держави. В умовах дестабілізації економіки, обмеження фінансових ресурсів саме суб'єкти підприємництва, які не потребують великих стартових інвестицій, спроможні за належної підтримки найвище і найефективніше розв'язувати проблеми кризової економіки України, стимулювати розвиток конкуренції та сприяти економічному зростанню [14].

Стосовно великого підприємництва можна прогнозувати наступне. У 2021 році було виділено 8 найбільших та найприбутковіших підприємств України за версією Forbes (рис. 3).

Сфери діяльності вищезазначених підприємств є такими: Метінвест – металургія; АТБ – ритейл; Kernel – агропромисловий комплекс; ArcelorMittal – металургія; ТЕДІС – ритейл; Епіцентр – ритейл; Фергехро – металургія; БаДМ – оптова торгівля, фармація. Такі сфери діяльності доводять факт, що найбільш прибутковими підприємствами в Україні є підприємства сфери ритейлу та металургії. Отже, ми бачимо, що кількість суб'єктів господарювання у зв'язку із повномасштабним вторгненням скорочується, однак, з огляду на найбільш прибуткові сфери їх діяльності і фінансові результати ми можемо з певною ймовірністю

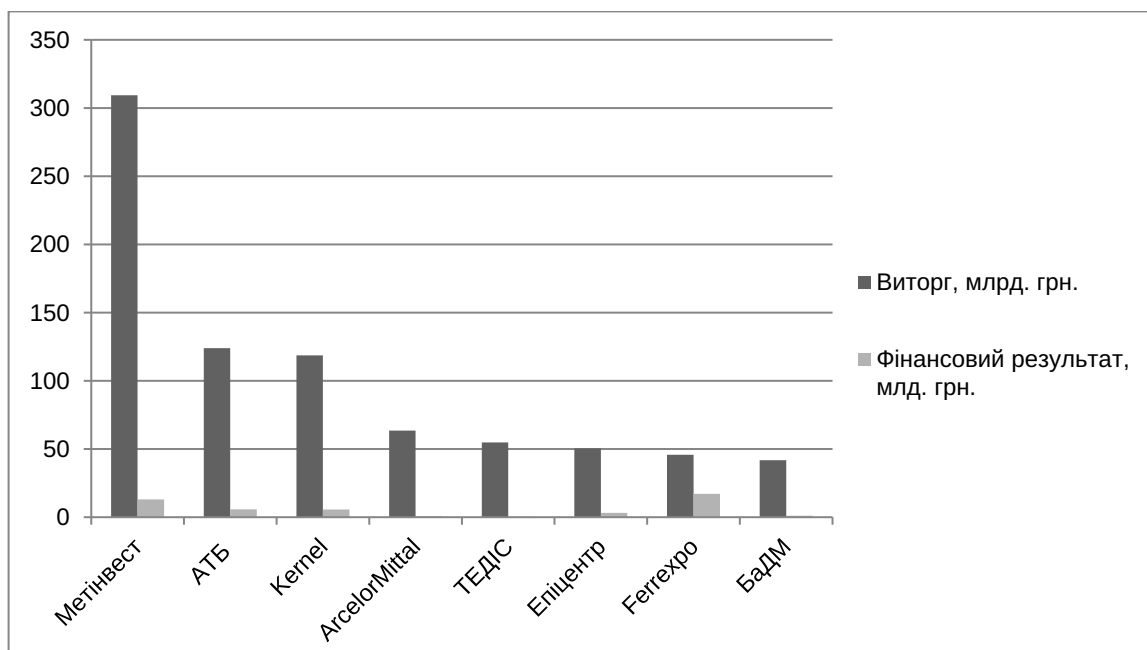

Рис. 3. Найбільші підприємства України у 2021 році

Джерело: розроблено на основі [1]

прогнозувати, що обсяги діяльності сфери ритейлу та оптової торгівлі не матимуть значних скорочень, а агропромисловий комплекс – відновиться. Проте, у 2022 році металургійні компанії, ймовірно, зазнають значного зменшення обсягів виробництва, оскільки переважна їх кількість знаходиться у зонах бойових дій чи у тимчасово окупованих територіях.

Наразі фінансові ресурси, які спрямовані на фінансування підприємництва в Україні є незначними [13, с. 37]. Тому для того, щоб покращити ситуацію в Україні, державі необхідно підтримувати існуючий бізнес збільшенням фінансової підтримки, підвищенням рівня взаємодії на місцевому рівні тощо, та сприяти розвитку нових підприємств.

Висновки з проведеного дослідження. Незважаючи на те, що роль підприємницької діяльності значно зросла, наразі існує низка перешкод на шляху його розвитку, які пов'язані з наслідками пандемії та повномасштабною війною, окупацією значних територій України, логістичними проблемами тощо. Результати дослідження показали, що мотивація ведення підприємництва суттєво змінилась, як і результати діяльності, однак їх можна розглядати як позитивні, які в майбутньому зможуть дати ефект за умови державної підтримки. У зв'язку з повномасштабним вторгненням агресора не можна прогнозувати стрімкого зростання результатів підприємницької діяльності, проте навіть якщо підприємства будуть працювати без прибутків, вони все одно забезпечуватимуть функціонування економіки країни, надаючи

робочі місця, наповнюючи державний бюджет, сплачуючи заробітні плати. Підприємництво в Україні має великі перспективи у майбутньому та зможе розвиватись за умов використання принципів економічної свободи, ефективного регулювання та контролю з боку держави, інноваційності, ефективної маркетингової політики та здорової конкуренції.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Forbes. 100 найбільших приватних компаній України за версією Forbes. URL: <https://forbes.ua/ratings/100-naybilshikh-privatnikh-kompaniy-ukraini-2021-12102021-2580> (дата звернення: 18.10.2022).
2. Richard Cantillon. Essai sur la nature du commerce en general: traduit de l'anglois. Bibliothèque nationale de France: 1775. 427. URL: <https://archive.org/details/essaisurlanature00cant/page/n77/mode/2up> (дата звернення: 08.11.2022).
3. Варналій З. С. Державна регуляторна політика у сфері малого підприємництва: книга. 2002. 104 с. URL: <http://catalog.odnb.odessa.ua/opac/index.php?url=/notices/index/IdNotice:24819/Source:default> (дата звернення: 08.11.2022).
4. Васильців Т. Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення: монографія. Львів : Арал, 2008. 385 с. URL: <https://ird.gov.ua/irdp/p20080802.pdf> (дата звернення: 08.11.2022).
5. Володимир Зеленський: Малий і середній бізнес – це основа економіки України, тож він є важливим пріоритетом для держави. URL: <https://www.president.gov.ua/news/volodimir-zelenskij-malij-i-serednij-biznes-ce-osnova-ekonom-67213> (дата звернення: 19.10.2022).

6. Георгіаді Н. Г. Сучасний стан підприємницької активності в Україні. *Ефективна економіка*. 2016. № 3. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/> (дата звернення: 18.10.2022).

7. Господарський кодекс України від 01.01.2004. Стаття 42. № 436-IV (Редакція станом на 19.08.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 29.09.2022).

8. Державна служба статистики. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 18.10.2022).

9. Економіка та організація виробничої діяльності підприємства. URL: <https://web.posibnyky.vntu.edu.ua/fmib/> (дата звернення: 29.09.2022).

10. Жаліло Я. А. Теорія та практика формування ефективної економічної стратегії держави: монографія. Київ : НІСД, 2009. 336 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2010-10/verska_Zhalilo_new-47147.pdf (дата звернення: 08.11.2022).

11. Карпюк Г. І. Основи підприємництва: навч. посіб. 2021. 108 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/pto/2021/04/19/Osnovy%20pidpryyemnytstva.pdf> (дата звернення: 29.09.2022).

12. Ляшенко В. І. Регулювання розвитку малого і середнього підприємництва: досвід зарубіжних країн для України. *Економічний вісник Донбасу*. 2017. № 1. С. 157–185. URL: <http://dSPACE.nbuv.gov.ua/handle/123456789/123136> (дата звернення: 04.10.2022).

13. Панченко С. В., Дикань В. Л., Шраменко О. В. Теоретичні основи організації підприємницької діяльності: підручник. Харків: Український державний університет залізничного транспорту, 2018. 243 с. URL: <http://lib.kart.edu.ua/bitstream/123456789/2426/1/%D0%9F%D1%96%D0%B4%D1%80%D1%83%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf> (дата звернення: 29.09.2022).

14. Роль підприємництва в розвитку економіки району. URL: <https://uman-rda.gov.ua/news/10-52-35-06-09-2017/> (дата звернення: 12.10.2022).

15. Сагайдак Юлія. Підприємницька діяльність як основна форма реалізації економічних прав людини. Теоретико-правовий аспект. *Господарське право і процес*. 2016. № 7. С. 44–48.

16. Тил працює – Україна воює: яка підтримка бізнесу діє в умовах воєнного стану. URL: <https://news.dtk.ua/society/economics/75776-til-pracujuje-ukrayina-voyuje-yaka-pidtrimka-biznesu-dije-v-umovax-vojenno-go-stanu> (дата звернення: 10.11.2022).

REFERENCES:

1. Forbes. 100 naibilshykh pryvatnykh kompanii Ukrainy za versiieiu Forbes [Forbes. 100 largest private companies of Ukraine according to Forbes]. Available at: <https://forbes.ua/ratings/100-naybilshikh-privatnikh-kompaniy-ukraini-2021-12102021-2580> (accessed 18 October 2022).

2. Richard Cantillon. (1775) *Essai sur la nature du commerce en general*: traduit de langlois. Bibliothèque nationale de France. 427 p. Available at: <https://archive.org/details/essaisurlanature00cant/page/n7/mode/2up> (accessed 8 November 2022). (in French).

3. Varnalii Z. S. (2002) *Derzhavna rehuliatorna polityka u sferi maloho pidpryyemnytstva* [State regulatory policy in the field of small business]. knyha [a book]. 104 p. Available at: <http://catalog.odnb.odessa.ua/opac/index.php?url=/notices/index/IdNotice:24819/Source:default> (accessed 8 November 2022).

4. Vasylytsiv T. H. (2008) *Ekonomichna bezpeka pidpryyemnytstva Ukrainy: stratehiia ta mekhanizmy zmitsnennia* [Economic security of Ukrainian entrepreneurship: strategy and strengthening mechanisms]. Lviv: Aral. 385 p. Available at: <https://ird.gov.ua/irdp/p20080802.pdf> (accessed 8 November 2022).

5. Volodymyr Zelenskyi: Malyi i serednii biznes – tse osnova ekonomiky Ukrainy, tozh vin ye vazhlyvym priorytetom dlia derzhavy [Volodymyr Zelenskyi: Small and medium-sized business is the basis of Ukraine's economy, so it is an important priority for the state]. Available at: <https://www.president.gov.ua/news/volodimir-zelenskij-malij-i-serednij-biznes-ce-osnova-ekonom-67213> (accessed 19 October 2022).

6. Heorhiadi N. H. (2016) *Suchasnyi stan pidpryyemnyt'skoi aktyvnosti v Ukraini* [The current state of entrepreneurial activity in Ukraine]. *Efektivna ekonomika*, no. 3. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/> (accessed 18 October 2022).

7. Hospodarskyi kodeks Ukrainy vid 01.01.2004 [Economic Code of Ukraine dated January 1, 2004]. *Statia 42. № 436-IV (Redaktsiia stanom na 19.08.2022)*. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (accessed 29 September 2022).

8. *Derzhavna sluzhba statystyky* [State Statistics Service]. Available at: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed 18 October 2022).

9. *Ekonomika ta orhanizatsiia vyrobnychoi diialnosti pidpryyemstva* [Economy and organization of production activity of the enterprise.]. Available at: <https://web.posibnyky.vntu.edu.ua/fmib/> (accessed 29 September 2022).

10. Zhalilo Ya. A. (2009) *Teoriia ta praktyka formuvannia efektyvnoi ekonomichnoi stratehii derzhavy* [Theory and practice of forming an effective economic strategy of the state]. Kyiv: NISD. 336 p. (in Ukrainian). Available at: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2010-10/verska_Zhalilo_new-47147.pdf (accessed 11 November 2022).

11. Karpiuk H. I. (2021) *Osnovy pidpryyemnytstva* [Basics of entrepreneurship]. navch. posib. [a tutorial]. 108 p. Available at: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/pto/2021/04/19/Osnovy%20pidpryyemnytstva.pdf> (accessed 29 September 2022).

12. Liashenko V. I. (2017) *Rehuliuвання rozvytku maloho i serednoho pidpryyemnytstva: dosvid zarubizhnykh krain dlia Ukrainy* [Regulation of the development of small and medium-sized enterprises: the experience of foreign countries for Ukraine]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu*, no 1, pp. 157–185. Available at: <http://dSPACE.nbuv.gov.ua/handle/123456789/123136> (accessed 4 October 2022).

13. Panchenko S. V., Dykan V. L., Shramenko O. V. (2018) *Teoretychni osnovy orhanizatsii pidpryyemnyt'skoi diialnosti* [Theoretical foundations of business organization]. pidruchnyk [textbook]. 243 p. Available at: <http://lib.kart.edu.ua/bitstream/123456789/2426/1/%D0%9F%D1%96%D0%B4%D1%80%D1%83%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf>

D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf (accessed 29 September 2022).

14. Rol pidpriemnytstva v rozvytku ekonomiky raionu [The role of entrepreneurship in the development of the district economy]. Available at: <https://uman-rda.gov.ua/news/10-52-35-06-09-2017/> (accessed 12 October 2022).

15. Sahaidak Yuliia (2016) Pidpriemnytska diialnist yak osnovna forma realizatsii ekonomichnykh prav liudyny. Teoretyko-pravovyi aspekt [Entrepreneur-

ial activity as the main form of realization of economic human rights. Theoretical and legal aspect]. *Hospodarske pravo i protses*, no. 7, pp. 44–48.

16. Tyl pratsiuie – Ukraina voiuie: yaka pidtrymka biznesu diie v umovakh voiennoho stanu [The rear works – Ukraine is at war: what kind of business support works in the conditions of martial law]. Available at: <https://news.dtk.ua/society/economics/75776-til-pracyuje-ukrayina-voyuje-yaka-pidtrimka-biznesu-dije-v-movax-vojennoho-stanu> (accessed 10 November 2022).